

Příběh Romů

expoziční

Muzea romské kultury

Příběh Romů

Expozice Muzea romské kultury

Vážený návštěvníci, vítáme v Muzeu romské kultury. Expozice muzea nazvaná Příběh Romů zobrazuje historii etnika na pozadí světových dějin.

2 Vstup do expozice

Před vstupem do prvního sálu expozice si můžete prohlédnout dvě vlajky – romskou vlajku a vlajku Indické republiky. Romové přijali vlajku na I. mezinárodním kongresu Mezinárodní romské unie v Orpingtonu u Londýna v dubnu 1971. Kolo na romské vlajce je shodné se symbolem dharma čakra, kolo mravního řádu, na vlajce indické a představuje spojení Romů s jejich indickou pravlastí. Zároveň symbolizuje pohyb, osud, život.

1. sál

3 U vstupu

Úvodní místnost expozice odkazuje k hledání pravlasti Romů. Romové přicházejí na evropské území před více než tisíci lety. U tehdejších středověkých Evropanů vyvolávají údiv. Výrazně odlišný vzhled, způsob života, zvyky a řeč vzbuzovaly u usedlého evropského obyvatelstva množství dohadů o jejich původu.

Základním vodítkem při objevování nejstarší romské historie a pátrání po romských předcích je především jazyk – romština. Právě romština, jejíž znalost si Romové dodnes uchovávají, nás přivedla do Indie. Dále jsou to určité způsoby obživy - typy řemesel, která dodnes v tradičních pospolitostech provozují jak Romové, tak jejich indiští „příbuzní“. Pravděpodobně nejbližší příbuzné Romům jsou indické domské kasty. Domové jsou kasta, jejíž jednotlivé rodově-profesní podskupiny žijí po celé severní Indii a na jihu země. Jejich předkové žili na půdě dnešní severozápadní Indie již v době, kdy zde existovala jedna z nejstarších civilizací označovaná jako „civilizace v údolí Indu a Sarasvatí“ nebo jako „protoindická kultura“ v letech 3000 až 1500 před n. l..

4 Interaktivní obrazovka

Na přelomu 18. a 19. století dokázala konečně jazykoveda zodpovědět na otázku, odkud přišli Romové do Evropy. Bylo prokázáno, že romština je starobylý jazyk příbuzný indickým jazykům, jako jsou hindština, bengálština a další. Romština je ostatním novindickým jazykům blízká svou gramatickou strukturou, a dále nejstarší, základní slovní zásobou. Přirozeně, že v průběhu staletí se romština dále vyvíjela a došlo také k jejímu rozdělení na různé dialekty, kterými dnes mluví Romové po celém světě.

V základních slovíčkách, například v těch, které označují jednotlivé členy rodiny, části lidského těla, běžné lidské činnosti a podobně, jsou si dodnes dialekty romštiny navzájem srozumitelné. Pomocí interaktivní obrazovky můžete sami objevit dodnes patrnou příbuznost romštiny s hindštinou. Stačí stisknout bod umístěný mezi slovy. Z reproduktoru se poté ozve slovo nejdříve v jazyce romském, v dialektu severocentrální romštiny, a poté v hindštině.

O romském jazyce a romské literatuře se můžete více dozvědět v 5. sále naší expozice.

5 Šperky

Do těžkých šperků ukládají příslušníci kočovných kast svůj majetek, podobně jako kočovní Romové. Drahé kovy jsou hodnotné a přitom snadno přenosné.

6 Víra

Kultura tzv. hinduistické civilizace přijala za své některé původní lidové tradice náboženské oblasti Indie. Sem patří např. kult bohyň symbolizujících matku, ženu, kreativní energii Šaktí. Kult ženy matky se v romské kultuře objevuje nejvýrazněji v kultu tzv. svaté Sáry nebo Panny Marie. Tisíce Romů z celé Evropy se každoročně vydávají do francouzského města Saintes Maries de la mer, kde se koná každoroční pouť k černé, svaté Sáře.

O romské zbožnosti se můžete více dozvědět v 5. sále naší expozice.

Velkou otázkou v romské historii je, proč Romové z indického subkontinentu odešli. Na tuto otázku hledají historikové dodnes odpověď. Ptá se po ní i romský básník František Demeter ve své básni Romaňi čirlatuňi phuv. Tuto krátkou báseň v originálním znění v dialektu tzv. slovenské romštiny si můžete poslechnout v přednesu pana Emila Ciny.

2. sál

7 Mapa u vstupu do 2. sálu

Na této mapě je zobrazeno putování Romů z indické pravlasti do Evropy. V obrysech jednotlivých států jsou vepsány letopočty – tedy roky, odkdy je na základě písemných pramenů potvrzena přítomnost Romů na daném území. Romové jsou součástí evropských dějin již 1000 let. O jejich osudech se ale z historických pramenů dozvídáme jen tu a tam, neboť majorita si Romů všímala pouze, pokud budili pozornost. Nejčastěji v okamžiku konfliktu. Na dějiny Romů tak zůstává jen neúplný pohled zvenku, sami Romové písmo neznali a své dějiny nezapisovali. Po generace si však předávali informace ústním podáním; jejich vzpomínky, příběhy i rčení jsou tak důležitým pramenem, který se objevuje v celé expozici na zavěšených červených dřevěných deskách a polínkách. Některé texty jsou v jazyce romském.

8 Konstantinopol ve Středověku

Na dobovém obrázku vidíme hlavní město Byzantské říše Konstantinopol, dnes Istanbul. Do Evropy přicházejí Romové z jejího jižního cípu, přes Byzantskou říši, přibližně v 11. až 12. století, patrně pod tlakem Turků. Ti už koncem 11. století obsazují většinu maloasijského území Byzance a postupují dále do Evropy.

Z Byzance pochází jedno z nejrozšířenějších pojmenování, jaké pro Romy užívá majorita – cikán, z řeckého slova acingánoj. Byla tak označována skupina cizinců, údajně kacírů přicházejících stejně jako Romové z Malé Asie a podobně jako oni praktikujících magii. Příznačné je, že si toto označení Romové ne zvolili sami, od počátku mělo negativní nádech. Lidé provozující magii nebo jiné v Byzanci neznámé formy zábavy byli totiž místní církví přijímáni s velkou nedůvěrou.

Obrázek v dolní části okna zobrazuje jednu z dobových forem zábavy i prastarý způsob obživy Romů, předvádění cvičené zvěře. Zatímco v Indii tančili předkové Romů s hady, v Evropě je nahradili medvědi a opice.

9 Vůz

Kočovný vůz byl po staletí pro Romy nejen hlavním prostředkem dopravy, ale také obydlím.

Kočovní život řadil Romy mezi cizince a tuláky, tzv. lidi na okraji, od kterých si společnost držela odstup a často se jich přímo obávala. V dobách, kdy byli Romové ve většině evropských zemí postaveni mimo zákon, nezahrnovaly majoritní právní systémy jejich ochranu. Rom, který chtěl přežít, musel být nejen chytrý, ale přímo vychytralý a mazaný. Součástí umění přežít bylo také dobré utajení, proto nebylo v zájmu Romů zasměcovat okolí do svých zvyků.

10 Modon

Na samotném jihu Evropy, na Peloponésském poloostrově, se Romové zdrželi delší dobu v přístavním městě Modonu, kde založili poblíž hory Gype svoji velkou osadu. Okolí hory včetně osady se říkalo Malý Egypt. Při následném putování Evropou pak Romové šířili báji o svém egyptském původu. Koncem 14. století se Romové nacházejí na celém území Balkánu. Na počátku 15. století, zřejmě v souvislosti s tureckými výboji, se na jihu Evropy dala do pohybu významná romská migrační vlna.

Ve druhém desetiletí 15. století postupuje podél Dunaje do nitra Evropy. Evropou putovali Romové již rozdělení do několika skupin, které však mezi sebou udržovaly spojení a používaly i stejnou taktiku. Přicházeli jako křesťanští kající poutníci z Egypta. V průběhu 15. století se Romové rozšířili po celém evropském kontinentu, v 16. století se dostávají i na Britské ostrovy a do Skandinávie.

11 Džbán, kovadlina a grumle

Nejtypičtější romská řemesla zpracovávala kovy, jako kovářství, měditepectví i výroba a pocínování měděných nádob, kotlářství a cínařství. Pomocí kovozapracujících řemesel se Romové na svých cestách živili po celá staletí. Přenosná dílna musela být tvořena jednoduchým a nejlépe víceúčelovým vybavením, vidíme kovadlinu z 18. století, přenosnou, s bodcem pro upevnění do země.

Romský kovář, narozdíl od evropského, totiž nepracoval ve stoje, ale podobně jako indický kočovní kovář pracoval vsedě se zkříženýma nohama nebo v podřepu. Sortiment výrobků přenosné dílny lze shrnout pod termín doplňkový sortiment: různé typy hřebíků, řetězy, kramle a jiné drobnosti. Jeho omezenost byla dána nařízeními řemeslnických cechů, které se bránily proti cizí konkurenci. Většina kovozapracujících řemesel byla u Romů i vzhledem k lepšímu odbytu spjata s územním pohybem. Vedle kovadliny jsou dva malé hudební nástroje - grumle/drumle/brumle, které Romové také vyráběli.

12 obraz Egyptanka

Romové, procházející Evropou v 15. a 16. století, se představovali jako poutníci činící pokání, křesťané z Egypta, prchající před muslimy. Tím získávali sympatie věřících. Označení Egyptan patří v dobových písemnostech vedle jména cikán k nejčastějším označením Romů. Ze slova Egyptané se vyvinulo další z častých označení pro Romy: řecké Giftí, španělské Gitanos, anglické Gypsies, ale také třeba slovenské lidové označení: farahúni nebo maďarské fáraó népe - faraónův lid.

13 Reprodukce obrazu Tiziana Veceliho Cikánská madona

V průběhu 15. a 16. století se na obrazech velkých mistrů můžeme setkat s vyobrazením Romů. K nejznámějším patří Tizianova Cikánská Madona. Na obraze Pietra Bruegela staršího Kázání Svatého Jana Křtitele vidíme romskou rodinu sedící stranou davu. Žena má na hlavě objemný klobouk, muž má přes rameno zavěšenu cestovní tašku, a je to nezvykle právě on, kdo věští osud z ruky. Na obraze Vůz sena slavného Hieronyma Bosche je v levém dolním rohu obrazu romská žena v bílém turbanu, hádající z ruky.

14 Glejt

Romové v roli kajících poutníků byli s pochopením přijímáni prostými věřícími i jejich feudálními pány. Počátkem 15. století se postup Romů do střední a západní Evropy děl snad i pod ochranou papeže, jistě však pod ochranou římskoněmeckého, uherského a později i českého krále Zikmunda Lucemburského, který vystavil Romům hned dva průvodní, tedy ochranné listy neboli glejty. Glejt držitelé zaručoval osobní bezpečnost na území vydavatele. Různé romské skupiny se mnohdy vykazovaly opisy stejných glejtů, což dokládá jejich vzájemný kontakt.

15 Popravčí kniha pánů z Rožmberka, 1399

Ve druhé polovině 14. století se již Romové zřejmě pohybovali v blízkosti českých zemí. Popravčí kniha pánů z Rožmberka k roku 1399 uvádí, že jistý loupežník při svém výslechu uvedl, že k jeho tlupek patřil mimo jiné i „cikán černý, Ondřejov pacholek“. Slovo „cikán“ zde už nebylo neznámé, i když možná jen jako přezdívka pro muže původu neromského.

16 Staré letopisy

Prameny dosvědčují přítomnost Romů v českých zemích jednoznačně od roku 1417, kdy přicházeli z Uher a českými zeměmi jen prošli. Pokračovali dále na západ do Německa a Francie, proto také byli Francouzi Romové nazýváni Bohémové – Bohémiens, jako příchozí z Čech. Dokument zachycuje první písemnou zmínku o Romech v českých zemích. Rukopis neznámého autora byl později zahrnut do souboru Staré letopisy české. Kronikář píše, text je zvýrazněn červeným orámováním: „Také v to léto vláčili se cikáni po české zemi a lidí mámili“, údaj řadí k roku 1416, ale dle okolností zřejmě v dataci chybuje a zpráva patří až k roku následujícímu, kdy se zmínka o Romech objevuje i v dalších dvou pramenech z prostředí českých zemí. Pod rukopisem k roku 1416/17 shlédněte první vyobrazení romské rodiny ze středoevropského prostoru. Německý autor, zvaný Mistr domácí knihy, grafiku vytvořil kolem roku 1480.

V 15. století bylo v českých zemích kuriózní jméno cikán užíváno i s výrazně pozitivním nádechem. Užívalo se jako příměr nebo jako rodové jméno označující silného a udatného muže, bojovníka. Jméno Cikán přijaly i některé šlechtické rody. Jejich erby si můžete prohlédnout vlevo na pultíku.

17 Orientální oděvy – Zingara vulgo dicta

V průběhu 16. století se vztah Evropanů k Romům zhoršuje. Změna nepřišla náhle, ale byla delší čas připravována souběhem více okolností. Důvodem byl nezvyklý vzhled poznamenaný barvou pleti, orientálním oděvem, nesrozumitelným jazykem a odlišným životním stylem. Církvi zase vadil vlažný vztah k víře i magické praktiky. Romy navíc všude provázela pověst zlodějů a podvodníků. Pradávné parazitnictví Romů mělo svoje ekonomické příčiny. Uchytit se ve stavovsky uzavřené, raně novověké společnosti, nebylo snadné. V době příchodu romských skupin už měly vyspělé evropské země vybudovanou ekonomickou strukturu, účinně se bránily cizí konkurenci. Romové mohli svá řemesla uplatňovat jen okrajově, výrobou omezeného sortimentu zboží na přesně vymezených místech a pouze po určenou dobu. Dědičné řemeslo, které provozovali zpravidla všichni dospělí muži skupiny, k uživení velké rodiny stačilo stěží. Navíc bylo závislé na neustálém pohybu. V méně vyspělých zemích, např. na Balkáně, měli Romové větší možnosti začlenit se do místního hospodářství, tedy i méně důvodů k obohacování se na cizím. Na ostrově Korfu vzniklo dokonce tzv. cikánské léno. Pro změnu vztahu Evropanů k Romům se stal osudným nárůst tureckého nebezpečí. Úměrně s ním se totiž šířila hysterie, že cizinci, tuláci i „cikáni“ jsou tureckými špehy. Spojování Romů s lidmi obávanými je názorně vyjádřeno na zvětšené replice mírového letáku s názvem Řád světa.

18 Řád světa – Václav Hollar

Rytina ze 17. století připisovaná okruhu známého grafika Václava Hollara názorně vystihuje postavení Romů v této době. Mírový leták s názvem Řád světa staví do protikladu ničivé důsledky války a sociálního neřádu a naopak blahodárnost mírového řádu. Uzavřený kruh zobrazuje bezpečný svět, mír v církvi, na trůně i v domácnosti. Tento svět je však atakován lidmi na okraji, jejichž řadu jako poslední uzavírají právě Romové, za nimiž už je jen ďábel v podobě draka, s jehož pomocí se lidé na okraji snaží dostat do uzavřeného kruhu, jenž představuje řád světa.

19 Mandát Ferdinanda

Od poloviny 16. až do druhé poloviny 18. století začali být Romové prakticky ze všech zemí křesťanské Evropy vykazováni, jejich přítomnost byla nejen nežádoucí, ale přímo zakázaná. Za pouhý výskyt byli „cikáni“ popravováni a krutě trestáni. Téměř 250 let jim dávaly jednotlivé země „výhost“ bez zájmu, kam mají vyhoštěnci odejít, když za hranicemi byl vstup „cikánů“ stejně tak zakázaný. Cesty Romů Evropou připomínají v tomto období pohyb v bludném kruhu, vždy jen tak dlouho na daném místě, než byli dopadeni. Proticikánská nařízení však nebyla uplatňována vždy a všude stejně, nedůslednost postupu působily války, ale také zkorumpovanost úředníků a někdy také milosrdný přístup některých místních obyvatel. Vydávání proticikánských dekretů se proto stále opakovalo.

Ferdinand I. Habsburský vydal v roce 1545 první proticikánský mandát pro České království. V době třicetileté války nebyl na postup proti Romům čas ani prostředky, o to přísněji se zakročilo po válce. V habsburské monarchii začíná období nejkrutějšího pronásledování Romů. V roce 1689 císař Leopold I. dekretem prohlásil „cikány“ za psance, poté je mohl kdokoliv beztrestně zabít.

20 Císařský dekret Karla VI.

Pronásledování Romů dosahuje vrcholu v první polovině 18. století, za vlády rakouského císaře Karla VI. Ve vyhlášce císařského dekretu pro země české čteme mimo jiné: „předně že Cikáni se svobodně jako pták zastřeliti smejí, za druhé, že s muži nově i ženy mají býti hned při prvním dopadení buďto ihned pobiti nebo popraveni, dítky pak do špitálů ku křesťanskému vychování mají býti rozděleny, Za páté, že mají býti umístované tabulky jako výstrahy proti vluzování cikánů do země, dále text avizuje tresty pro všechny, kteří by cikánům pomáhali.“

21 Výstražné tabule

Díváte se na již zmíněné tzv. výstražné tabule. Od počátku 18. století byly umístovány na zemských hranicích. Upozorňovaly příchozí Romy na tresty, které je stihnou, vstoupí-li na dané území. Chycení členové „cikánských skupin“ byli podrobeni trestům při veřejné exekuci - muži při prvním dopadení popraveni oběšením, ženy a vzrostlejší děti byly mrskány metlami kolem šibenice, poté jim bylo uřezáno ucho nebo jeho část, nakonec se odsouzeným vypaloval cejch – potupné znamení, které vedle fyzického utrpení sloužilo i ke snazší identifikaci již jednou chycených osob. Celá exekuce se uzavírala „podepsáním“ tzv. hrdelního reversu – podmíněčného odsouzení k smrti pro případ, že by byl dotčený ve stejné zemi přistižen znovu. V době vrcholící perzekuce Romů začaly být při prvním dopadení popravovány i ženy. V doprovodu stráží pak došlo k vyvedení zbylých členů skupiny za město nebo až k zemským hranicím. Děti mohly být odebrány k převýchově prací do křesťanských rodin, nebo obecních špitálů-sirotčinců. Vlevo si můžete prohlédnout dřevoryt – předlohu pro výrobu tabule. Jakým způsobem byly výstražné proticikánské tabule umístovány, vidíte na stro-
mě u kočovného vozu.

22 Proticikánský plakát

V západní Evropě byli Romové postihováni také zasíláním na galeje, k veslování v řetězech na lodích-galérách, zabavováním majetku či deportacemi do zámořských kolonií. Ty byly řešením pro případy, že se Romové v zemi narodili, a nemohli být jako cizozemci vyhoštěni do ciziny. Ve Španělsku byli Romové pod hrozbou trestu smrti podrobeni tvrdé asimilaci.

O něco lepší situace ve vztahu k Romům panovala v Rusku, Polsku a Uhrách. Ačkoli i zde byla vydávána protiromská nařízení, dodržovala se méně přísně. Romové zde byli šlechtou s oblibou využíváni jako zruční kováři, zbrojíři a především hudebníci.

23 Zbraně a řemesla

Nyní se můžete seznámit s tradičními romskými řemesly. Kovo zpracující řemesla byla vystavena již v úvodu sálu. Zde si prohlédnete typy zbraní, jaké zhotovovali pro své pány i romští kováři-zbrojíři.

K tradičním romským řemeslům patřilo i zvonkařství. Lité i za studena vyklepávané zvonce, zvonečky a rolničky produkují dodnes Romové na Balkáně. Tam se dosud někteří Romové specializují i na výrobu nožů– tzv. Čhurari.

U stropu a při zdi v rohu sálu vidíme doklady dalších řemesel. Jiné romské skupiny se živily korytářstvím, tedy výrobou nádobí ze dřeva, nebo výrobou proutěného zboží, košů či sít z dřevěných pásků vyplétaných koňskými žíněmi. Tradičním řemeslem kočovných Romů byl taky obchod s koňmi, handlířství. Produkty těchto řemesel se směňovaly nejčastěji za naturálie, tzv. živobyť. I to bylo s postupujícím zprůmyslněním stále mizivější, jednotlivá řemesla museli Romové kombinovat a často doplňovat ještě i hudební produkcí. Přesto bylo velmi těžké se uživit. Tak postupně romská řemesla upadala a Romové stále více přecházeli k příležitostné nádeničině, ženy k posluze v domácnostech i k žebrotě.

24 Vatrás – otrok

V turecké říši i jejích evropských záborech k vyhánění a pronásledování Romů nedocházelo. Turci nerozlišovali mezi domácím obyvatelstvem, pokud platilo určené dávky, poskytovalo vojenskou podporu a bylo i nábožensky loajální, pak do vnitřních záležitostí podmaněných zemí nezasahovali. Přesto ani tady nežili Romové v klidu, válečný konflikt zde neutichal. Navíc v rumunských knížectvích Moldavsku a Valašsku byli Romové díky své řemeslné zručnosti velmi užiteční. Došlo k jejich znevolnění, stali se majetkem šlechty i klášterů. Tzv. romské otroctví zde bylo zrušeno až v roce 1864. Po získání svobody směřují proudy těchto valašských–olašských Romů do střední a západní Evropy, kde žijí dodnes. Na obrázku vidíme cikánského otroka, pod ním rytinu zobrazující, jak kdysi Romové rýžovali zlato ze dna rumunských řek pro své feudální pány. Touto profesí byli Romové vyhlášeni.

2–3 sál komunita

25 Romská komunita

Jediným domovem Romů na cestách byla jejich vlastní komunita. Ve vícegenerační rozšířené rodině nalézali pomoc, ochranu i lásku. V souvislosti s protiromskou agresí se funkce rodiny stále více prohlubovala. Každá rodová skupina se řídila vlastními mravními normami, nepsanými zákony. Romové nikdy netvořili jednolitý celek, ale dělili se do řady často odlišných skupin. Přestože majoritě nejrůznější Romové splývali v jedno, pro každého Roma byla určující právě příslušnost ke konkrétní skupině. Zvyky různých komunit se v mnohém lišily, v zásadních bodech ale nalézáme shody.

Respektování rodových zákonů bylo pro komunitu zásadní. Věřilo se, že zaručí ochranu celé skupině před nečistými silami, tedy před zlem v jakékoliv podobě. Romové se dělili dle různých kritérií, ale především dle důslednosti dodržování zásad přípravy a konzumace stravy, jde o tzv. rituální čistotu. Jiným rozlišovacím faktorem byl způsob, jakým se daná skupina živila a na jaké žila úrovni či jak byla přijímána majoritou. Mezi nejváženější patřili hudebníci.

26 Vajda

Hlavou rodiny a jejím zástupcem navenek byl muž-otec. Ochraňoval prestiž rodiny, a proto přísně střežil, aby ho nikdo z rodiny nezostudil nevhodným chováním. Zvláštní postavení měl volený, někdy také dědičný vůdce skupiny. Mezi Neromy používali romští předáci obecně srozumitelné šlechtické tituly jako baron, hrabě, kníže, někdy i král. Uvnitř komunity používali výrazy vlastní: vajda, čhibalo nebo mujalo. Ten byl mluvčím komunity navenek, hrál taky důležitou roli v rodinných obřadech, předsedal romskému soudu. Jeho schopnosti dosvědčovalo bohatství vyjádřené nejhonosnějším oděvem a šperky. Mezi odznaky moci patřil vedle ozdobných kulovitých nejčastěji stříbrných knoflíků-gombíků i mohutný řetěz, zdobená hůl a obřadní pohár pro rituály spojené se systémem vlastních soudů a trestů. Pohár našeho vajdy je zmenšenou replikou jednoho z mála světově dochovaných romských obřadních pohárů. Stříbrný originál se nachází na středním Slovensku ve městě Banská Bystrica ve sbírkách Středoslovenského muzea.

27 Postavení ženy

Na ženu byly v komunitě kladeny větší nároky než na muže. Spočívala na ní hlavní tíha péče o děti i celou rodinu, zajištění potravy. Zatímco navenek byl garantem rodiny a její cti muž, po ženě se požadovalo, aby byla vzorem morálky uvnitř rodiny. Cudnost a věrnost žen byla vysoce ceněnou a střeženou hodnotou. Žena byla podřízena muži, ať otci, bratrovi či manželovi, a jeho úkolem bylo její čest chránit. Zvláštní postavení v komunitě měli staří lidé. Pro své ničím nenahraditelné životní zkušenosti a moudrost se těšili velké vážnosti.

28 Magie

Magické praktiky souvisely s lidovou vírou Romů, s představou, že příroda a celý vesmír jsou prostoupeny nadpřirozenými silami. Vážené staré Romky provozovaly magii uvnitř komunity, romsky se jim říkalo phuri daj, drabarňi, čaruňi, což byly vědmy, kouzelnice-čarodějky, léčitelky a bylinářky. Těm se připisovala schopnost komunikovat s transcendentálními silami. V milostné magii se užívaly pro různé elixíry vedle bylin i vlasy, chlupy i menstruační krev, v magii směřující k ublížení druhé osobě se využívali tzv. nečistí tvorové, např. had nebo žába, jež byli považováni za vtělení ďábla. Takovou žabu vidíme pod skleněným poklopem vpravo nahoře. V magii provozované jako zdroj obživy, tedy směrem k majoritnímu obyvatelstvu, se používala zase jiná kouzla – drabi, například figurky v podobě malého ďáblíka, bengoro, nebo mrtvolka – muloro, slepičí kůstky i lebka. Sami Romové věřili v sílu přírodních sil, které si personifikovali, věřili v kult matky Země, ale třeba i v magickou sílu ohně nebo kovů, které obráběli. Naopak venkovské obyvatelstvo bylo přesvědčeno, že Romové dokážou ovládat oheň, který může být v jejich rukách i zbraní.

29 Kresby démonů – lidová slovesnost

K největším zábavám dospělých patřilo večerní vyprávění několikahodinových pohádek a hrdinských příběhů. Ty vyprávěli zdatní a pro přednes talentovaní pohádkáři-paramisara.

V pohádkách bylo zakotveno nejen bohatství romského jazyka a celé duchovní kultury, ale obsahovaly i morální vzory. Tyto slovesné útvary předávané po generace byly a jsou dokladem bohaté imaginace pradávného světa Romů. V romských pohádkách vystupuje řada démonů, zosobnění nečistých sil jako původců všeho zla včetně nemocí. Jejich zpodobení se vzácně dochovala, nalézáme bájně bytosti jako dvouhlavé ptáky, mnohohlavé červy, mnohoocasé nestvůry s psími i kočičími hlavami. Ale v romských pohádkách se vyskytují i krásné víly Kesaji, sudičky Urmy či odporní a zlí muži-Locholici, čarodějnice (Čochány/Čohaňi).

2–3 sál komunita

30 Partnerský život

Partnerské soužití u Romů začínalo oficiálním rodinným obřadem uvnitř komunity. Ten byl pro Romy jediným pravým a nutným potvrzením manželského soužití. Výběr budoucích partnerů nebýval ponechán náhodě, protože jeho prostřednictvím se spojovaly rody. Výběr partnera prováděli rodiče někdy velmi brzy. Zaslíbení dětí ihned po narození nebývalo výjimkou. Svazek muže a ženy zůstával celoživotním. Mohl se rozpadnout jedině v případě nevěry ženy, nebo když zůstával bezdětný.

31 Narození a křest

Dítě se po narození teprve očišťuje od světa, ze kterého přišlo, a síly onoho „nečistého“ světa nad ním dosud mají moc. Romové věřili, že nepokřtěné dítě může odnést čarodějnice, tzv. striga, bosorka, romsky také čochány nebo guľi romni, a podstrčit místo něj své ošklivé a zlé dítě. Novorozencům se proto pod polštář vkládal předmět ze železa, který měl čarodějnici odradit a ochránit dítě do doby, než je pokřtěno. Ochrannou funkci měla také červená stužka – indraľori, která se novorozenci uvažovala okolo zápěstí.

32 Smrt

Romové věřili v duchy mrtvých, mule. Ti se mají třetího dne po úmrtí vracet a škodit těm, se kterými mají nevyřízené účty. Některé skupiny Romů proto pálily veškeré věci po mrtvém včetně jeho vozu či příbytku. Část věcí se dávala nebožtíkovi do rakve, aby neměl důvod se pro ně vracet. I když byla zemřelá osoba skupinou velmi milována, po smrti již patřila onomu světu, a tedy světu nečistých sil, proti kterým se živí musí bránit. Ihned po úmrtí se sešlo veškeré příbuzenstvo. Nejdříve před domem a poté v domě hlídali, vartovali mrtvého, než byl třetí den po smrti pohřben. Vartování probíhalo jako obřad, který měl svá pravidla.

33 Obrazy Rudolfa Ráce

U okna na obou protilehlých zdech si prohlédněte oleje na plátně současného romského výtvarníka Rudolfa Ráce: Svatba, Křest a Romská lhostejnost neboli hořící stodola.

3. sál

34 První usazování

Ne všichni Romové chtěli vždy jen kočovat. V době příchodu Romů do evropských zemí však měli šanci k usazení pouze jednotlivci nebo úzké rodiny, které nabízely v místě žádané služby či zboží a měly zájem splynout s okolím.

Romové pohybující se křesťanskou Evropou v početných skupinách jsou zhruba od poloviny 16. do poloviny 18. století vyháněni z jedné země do druhé a při dopadení krutě trestáni. Posléze se upouští od poprav za potulku, kočovníci jsou však nevíтанými hosty i nadále.

Jejich šance k usazení byly stále jen mizivé. I v dobách nejtuzšího pronásledování Romů se však zřejmě tu a tam stávalo, že vrchnost na svých panstvích poskytla vybraným Romům ochranu výměnou za řemeslné či hudební služby. Tak se začali Romové usazovat na jihovýchodě našeho státu, na jihu Moravy.

V Uhrách se v 18. století, za vlády Marie Terezie a Josefa II., realizoval státem řízený pokus o usazení a asimilaci Romů.

V 19. století se již o usazení Romů nikdo nestaral, přesto se proces usazování zintenzivňuje. Díky zprůmyslnění upadají řemesla vázaná na územní pohyb. Značná část Romů na Moravě začíná bojovat o trvalé usazení.

Proces přechodu od kočovného způsobu života k usedlému ilustruje vývoj romských příbytků, jejichž modely naleznete na podstavcích pod skleněnými poklopy. Od vozu, stanu, přes zemnici a polozemnici, k jednoprostorovému domu ze dřeva nebo nepálených cihel, později i cihel pálených a kamene. Na třetím podstavci si prohlédněte nepálenou cihlu i formu k její výrobě.

35 Žena jako živitelka

Muži většinou neměli stálou práci, proto nemohli rodinu pravidelně zajišťovat. V tradičních romských rodinách měly povinnost nakrmit děti i celou rodinu hlavně ženy. Výměnou za základní potraviny chodily poskytovat různé služby do vesnice. Mezi takové patřila posluha v domácnosti a na poli. Na Slovensku chodily romské ženy pomáhat do selských domácností také s předením a tkaním, mnohé se uplatnily jako zručné vyšívačky, vyráběly provazy, rohožky a zejména tkané šňůrky-tkanice, jejichž se nakonec staly i výhradními dodavatelkami. I proto se jim říkalo „cigánské tkanice“. Romky také vyráběly z prasečích štětín nebo koňských žíní kartáče a štětky, přivydělávaly si sběrem lesních plodů, léčivých bylin a hub. V zimě chodily častěji dům od domu prosit, nebo-li žebrot. Žebrota byla typickým doplňkovým zdrojem obživy většiny Romů. Uchylovali se k ní i poctiví romští řemeslníci, kteří v nastupující konkurenci sériové výroby nebyli s to obstát.

36 Další řemesla

Dědičné rodové řemeslo bývalo zpravidla jen jedním ze zdrojů obživy romských skupin. Během roku bylo třeba profese kombinovat, aby se Romové jakž takž uživili. Kováři v létě vyráběli a prodávali své výrobky, ale zároveň také posluhovali u sedláků nebo nádeničili, v zimě pak třeba ještě pletli koše, vázali metly. Mnozí zlepšovali rodinný rozpočet i jako hudebníci na pohřbech, svatbách či o svátcích. Posluha a nádenictví začínala jako zdroj obživy u Romů převažovat po první světové válce, Romové se živil i jako štěrkaři nebo ve službách obce jako pastýři, ale také hrobaři, někdy i rasové. Objevovali se i jako dráteníci, opravující hliněné nádoby pomocí drátů a nýtů. Kovářství provází Romy od Indie prakticky po dnešek. Spolu s jejich postupným usazováním se dílna kováře mění z přenosné, kdy pracoval vsedě na zemi jen s několika málo nástroji, na dílnu stabilní, byť to byl jen chatrný přístřešek u vnější zdi vlastního obydlí. V souvislosti s kvalitnější výbavou dílny romský kovář postupně přechází k práci ve stoje, používá jiný a rozměrnější typ měchu, k ruce má množství dalších nástrojů nutných pro náročnější práci. Poskytuje zejména kovářský servis pro místní zemědělce.

37 Hudba

Romové začali být známí jako muzikanti záhy po svém příchodu do Evropy. Jejich hudbu dělíme dle oblastí na ruskou, balkánskou, španělskou a maďarskou (uherskou). Romští hudebníci byli ovlivňováni hudební tradicí zemí, v nichž se nacházeli, svým specifickým hudebním vkladem ji však mnohdy posunuli na novou úroveň, kterou pak majorita přijala za svou.

V 18. až 20. století se Romové v mnoha případech stávali nositeli hudebních tradic uherského, a tedy i slovenského vesnického obyvatelstva, tvořili vlastní cimbálové kapely. Od 18. století se hlavně v Uhrách začínají objevovat výrazné romské hudební osobnosti, např. legendární primáška Cinka Panna, Jánoš Biháry, Jožko Piťo či Jožka Kubík z moravského regionu Hornácko, jejich portréty visí na kládě na červených stuhách. Od 19. století se na Slovensku vytvářela nová skupina městských romských hudebníků. Najímali si je majitelé hotelů, kaváren a vináren. Kvalitní romská hudba byla pro podniky prestižní záležitostí a populární romští primáši spolehlivě lákali zákazníky.

38 Romsoé osídlení Uher

Základy trvalého romského osídlení Uher vznikaly od přelomu 15. a 16. století. Romy na svých statcích usazovala města i šlechta. V Horních Uhrách, tedy na území dnešního Slovenska, žili tzv. slovenští Romové.

Habsburská panovnice Marie Terezie realizovala v Uhrách a Sedmihradsku, vylidněných a zpusťovaných po válkách s Turky, program tzv. „regulace neboli asimilace cikánů“. Chtěla je zapojit do hospodářského života, aby byli schopni platit feudální rentu i státní daně. Našla tak nové poddané i zdroj pro státní pokladnu. Povinně Romy usazovala v nově budovaných koloniích, zakazovala vše specificky romské včetně jmen, jazyka a oděvu, děti chtěla odnímat z rodin. Pozitivem bylo nařízení cechům, aby přijímaly schopné romské učně, důraz na povinnou školní docházku i hygienu. Domy Romů měly stát vedle těch neromských, nikoliv v izolaci. Císař Josef II. v projektu matky pokračoval, usazovací snahy přesunul na Moravu, ovšem s nevelkým efektem. Další panovníci už v regulaci nepokračovali. Krátce po smrti Josefa II. se taky mnoho „výdobytků“ vrátilo do původních kolejí, zřejmě i proto, že k dosažení cíle bylo užito až příliš násilných metod. Velkým pokrokem však byl fakt, že se usazení Romové poprvé stali legálními občany státu.

V 19. století žili Romové na Slovensku většinou usedle, kočující skupiny nebyly početně významné. Usedlíci žili nejvíce v izolovaných osadách na konci obcí, přesto byli jejich platnou součástí, zejména jako levná pracovní síla.

39 Moravské romské osobnosti

Romové přicházeli na Moravu z Uher od konce 17. století, kdy sem první romskou rodinu přivedl hrabě Ondřej Kounic. Ze svého uherského panství v okolí města Györu (výslovnost Déru) povolal na svůj moravský statek rodinu romského kováře Daniela, aby zde vyráběla chybějící doplňkový kovářský sortiment jako řetězy, nebozezy, hřebíky aj. Hrabě Danielovy toleroval, chránil před tehdy platnými tvrdými proticikánskými předpisy, a to oplátkou za jejich plnou asimilaci a vydělení se od zbytku rodiny. Za vidinou lepšího života proudili z Uher další Romové, které však už nikdo nevídal. Při usazování museli třeba i dlouhá desetiletí překonávat nepřízeň okolí. Vytrvalé úsilí se však Romům vyplácelo. Koncem 19. století žili na jižní a jihovýchodní Moravě usedle již téměř dvě třetiny Romů. Většinu z nich se sice nepodařilo infiltrovat přímo do obcí, své vesnice neboli tábory proto zakládali v jejich okolí. V době meziválečné existovalo na Moravě kolem tři desítek takových táborů. V obci usedlí Romové stále méně využívali příživnických zdrojů obživy. Bylo v jejich zájmu být zadobře se sousedy, kteří byli jejich zákazníky a v případě nouze i pomocníky. Právě z rodin usedlých moravských Romů pocházejí první české romské osobnosti, jejichž portréty visí na destičkách vlevo od zrcadla. Byl to např. právník Tomáš Holomek nebo sociolog Miroslav Holomek, pozdější předseda první romské organizace u nás, Svazu Cikánů-Romů, k jejímuž odkazu se Muzeum romské kultury hlásí.

40 Čeští Romové a Sintí

V Čechách na rozdíl od Moravy zůstávali Romové po celé 19. století neusazeni. Tzv. čeští Romové jezdili v kočovných vozech, někdy i luxusních celodřevěných maringotkách. Svými zvyky měli blíže k německým Romům, Sintům spíše než k usedlým slovenským a moravským Romům.

Čeští Romové i němečtí Sintové se živili provozováním živností spjatých s pohybem, měli kočovné licence nejen jako překupníci různého druhu zboží, brusiči, opraváři deštníků, ale i jako provozovatelé atrakcí, majitelé kolotočů a houpaček, střelnic a komedianti. O tom pojednává panelu na stěně vlevo instalace pod pruhovanou plachtou naznačující cirkusové šapitó.

Kočování bylo úřady sledováno s velkou nelibostí, jako příležitost k páchání trestné činnosti. Romové cizí státní příslušnosti byli zadržováni a vyhošťováni, o pohybu tuzemských tlup se vedly záznamy. A stále se vedly úvahy, co s tzv. cikánským neřádem neboli trýzní.

41 Československo – zákon roku 1927

První Československá republika vznikla jako stát demokratický, v otázce Romů však tápala stejně jako ostatní vyspělé země té doby. „Cikáni“ byli nevídaným jevem, vadil hlavně jejich kočovný způsob života. Nová legislativní úprava vznikla v roce 1927, kdy byl po francouzském a bavorském vzoru vydán zákon o potulných cikánech. Romy oddělil od zbytku společnosti zavedením speciálních průkazů totožnosti, tzv. cikánských legitimací, platných pro osoby starších 14 let. Ač byly určeny pro cikány potulné, v praxi je obdržela i většina usedlých Romů. Legitimace zavěšené na šňůrkách si prohlédněte pod panelem. Kočovné skupiny se musely prokazovat kočovnickým listem, počet jejich členů byl omezený a tábořit mohly pod obecní kontrolou pouze po vymezenou dobu a na vyčleněných pozemcích. Do některých míst, jako rekreační oblasti, lázně, pohraniční a vojenská území nebo velká města měli „potulní cikáni“ vstup zcela zakázán. Jeden z paragrafů zákona umožňoval také odnímat děti z rodin.

Nová legislativa neusilovala o likvidaci kočování, ale o jeho úřední a četnickou kontrolu. Byla namířena proti kočujícím Romům, v praxi však skýtala prostor k diskriminaci Romů bez rozdílu. K etnickým Romům se všeobecně přistupovalo jako ke kriminálním živlům, nenapravitelným zločincům z povolání.

42 Radikalizace společnosti

I přes jednoznačně diskriminační charakter zákona o potulných cikánech, mezi úředníky, četníky i laickou veřejností postupem doby, zejména v souvislosti s radikalizací situace v Německu, stále častěji zaznívaly požadavky dalšího výrazného zpřísnění postupu vůči „cikánům“.

4. sál

43 Německo v letech 1933-1945

Spolu s nástupem nacistů k moci se začaly rozvíjet pseudovědecké obory, jejichž cílem bylo dokázat platnost rasových teorií. Ty byly zakotveny v tzv. Norimberských zákonech z roku 1935, vylučovaly z německé společnosti tzv. méněcenné skupiny obyvatel. Mezi postižené patřili vedle Židů také Romové a Sintové. Romové spolu se svými dětmi byli od roku 1936 podrobováni důkladnému rasovému zkoumání berlínského rasově-hygienického institutu. Fotografie z těchto zkoumání vidíte v centrální části panelu. Sociální nebo přímo asociální jevy totiž nacistická pavěda vysvětlovala špatným genetickým základem. Postup vůči cikánům v Říši byl tedy založen na rasově-biologickém hledisku. Naplno se to projevilo od prosince 1938, kdy vyšel výnos o potírání cikánského zlořádu.

Tehdy byla otevřena přímá cesta ke konečné likvidaci cikánů. Vyvrcholila v roce 1943, kdy na základě Himmlerova tzv. Osvětimského výnosu započaly hromadné odsuny Romů a Sintů do Osvětimi, německy nazývané Auschwitz. Replika dokumentu se nachází v pravém dolní části panelu. Vpravo na rohu panelu je dotčen osud německých Sintů-vojáků wehrmachtu. Oni i jejich děti měli být zprvu z deportací do Osvětimi vyjmuti, výjimka se však v překotné likvidační mašinérii nakonec nezohlednila. I tyto vysoce integrované Romy-Sinty stihl tragický osud.

44 Druhá československá republika a vznik protektorátu

Na konci třicátých let se počet Romů v Československu prudce zvyšoval o bezprizorné německé Romy-Sinty prcháající před nacismem ze sousedního Německa, Rakouska i z odtržených Sudet. Veřejné mínění vůči Romům se rapidně zhoršovalo. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se ve vztahu k Romům postupně uplatnilo vše, co se již s předstihem uskutečnilo v Německé říši. Místní vyhrocená proticikánská nálada k tomu vytvářela vhodné podmínky. Protektorátní nařízení proti Romům byla širokou veřejností chápána jako pokračování prvorepublikového postupu proti „cikánské trýzni“. Zprvu směřovala proti tzv. asociálům, teprve postupně se odkrýval skutečný rasový základ.

Pro tzv. práce se štítící dospělé muže byly v létě 1940 otevřeny tzv. kárné pracovní tábory v Letech u Písku v Čechách a v Hodoníně u Kunštátu na Moravě. Mezi káránci bylo dosud jen nízké procento Romů.

45 Rasový postup proti Romům v protektorátu, cikánské tábory v Letech a Hodoníně

Od léta roku 1942 byla i v protektorátu zahájena otevřená rasová politika vůči Romům. V červenci 1942 bylo vydáno nařízení o potírání cikánského zlořádu a v srpnu proveden soupis všech „Cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánském způsobu“. Z 6500 tzv. cikánů a cikánských míšenců byla téměř třetina ihned internována do táborů Letech a Hodoníně, které byly mezitím změněny na tábory tzv. cikánské. V táborech, vedených českým personálem, byly ve velkých počtech vězněny již celé romské rodiny včetně dětí, starých a nemocných lidí. Katastrofální ubytovací, stravovací a hygienické podmínky, těžká práce, nedostatečné oděnění i obutí vedly k časté a chronické nemoci vězňů a jejich vysoké úmrtnosti. Během roku 1943 byla většina vězňů z Letů i Hodonína odvezena v hromadných transporthách do vyhlazovacího a koncentračního tábora, německy Auschwitz II-Birkenau.

46 Cikánský rodinný tábor v KT Auschwitz II-Birkenau

V prosinci 1942 vydal šéf německé policie a SS Heinrich Himmler tzv. Osvětimský výnos o deportacích Romů z Říše a jí podřízených území do koncentračního tábora Osvětim II. Březinka. Tam byli postupně během roku 1943 odvezeni téměř všichni Romové z protektorátu, tedy včetně Romů již integrovaných a ve vztahu ke společnosti bezproblémových. V tzv. cikánském rodinném táboře v Březince, kterým prošlo zhruba 22 000 evropských Romů, vládly otřesné životní podmínky, byla zde obrovská nemocnost i úmrtnost vězňů, zejména dětí. Po odsunu práceschopných Romů do táborů v německém vnitrozemí byl cikánský tábor v Březince zlikvidován. V noci z 2. na 3. srpna 1944 bylo asi 3000 romských vězňů hromadně zplynováno. Z českých Romů přežilo válku méně než 600 osob. To znamená, že 80 až 90 % předválečné romské populace bylo vyvražděno.

47 Slovensko a Romové v protinacistickém odboji

Na rozdíl od Protektorátu Čechy a Morava nedošlo v samostatné klerofašistické Slovenské republice k řízené genocidě Romů. Také zde se však Romové vedle Židů stali terčem diskriminace

a pronásledování. Byli zařazováni do pracovních táborů a útvarů, museli se vystěhovat na odlehlá místa a v některých oblastech měli zakázán vstup na veřejná místa. Po vypuknutí Slovenského národního povstání v srpnu 1944 vstoupila do země německá armáda. Rozpoutala teror, při němž byly vypáleny celé obce za domnělou či faktickou spolupráci s partyzány. Obětí se stalo i několik stovek Romů. Na podzim roku 1944 byl zřízen tzv. Zaisťovací tábor pre Cigánov v Dubnici nad Váhom, kam již byly sváženy celé romské rodiny.

Ve vitríně dole je prezentováno zapojení českých a slovenských Romů do protifašistického odboje. Byli členy zahraničních československých armád nebo členy a pomocníky partyzánských jednotek. Romské osady na Slovensku se často stávaly místy, kde partyzáni našli úkryt i pomocníky.

48 Píseň Aušvicate

Červený panel nese text písně Aušvicate hi kher baro (v překladu – V Osvětimi je velký barák).

Složili a zpívali ji moravští Romové vězněni v koncentračním táboře. Píseň vešla v obecnou známost díky Růženě Danielové, vězenkyni číslo Z-8259, která v Osvětimi zanechala kromě manžela i všech svých 5 dětí. Text žaluje o prožitých útrapách a o bolesti matek ztrácejících své malé děti.

Kovová pamětní deska umístěná na zemi připomíná první hromadný transport Romů z protektorátu do koncentračního tábora v Osvětimi II. Březince. Odjel z Brna dne 7. března 1943.

Po obou stranách červeného panelu jsou na pultících vystaveny k listování dvě knihy se jmény vězňů z evidence cikánského tábora v Osvětimi II. Březince.

Píseň Aušvicate hi kher baro si můžete nyní poslechnout.

49 Sprchové kóje

Na TV obrazovkách můžete shlédnout dokument, To jsou těžké vzpomínky. Nad kójemi jsou umístěny obrazy romských umělců, kteří byli v dětském věku vězněni v Osvětimi.

50 Světlík se sochou při východu ze sálu

Dřevěné sousoší neškoleného romského výtvarníka Ivana Berkyho ze Slovenska má název Pieta a připomíná genocidu Romů v době II. světové války. V následujícím sále se můžete seznámit s kulturou života Romů a jejich historií v letech 1945–1989.

5. sál

51 Po válce (1945–1948)

Po válce se zbytky českých a moravských Romů i Sintů vracejí z koncentračních táborů. Romové na Slovensku přicházejí z míst svého nuceného nasazení či nedůstojného skrývání do svých osad. Nedostatek pracovních příležitostí a nulová šance uživit se vedla již v prvních poválečných letech Romy k migraci do českých zemí. Od roku 1946 platila všeobecná pracovní povinnost. V letech 1946–1947 byl projednáván návrh ministerstva sociální péče na zřízení zvláštních „pracovních táborů pro Cikány“. Tento návrh byl odmítnut pro jejich rozpor s ústavou. Ústavou byla zaručena rovnoprávnost všech občanů státu, ale diskriminační zákon z roku 1927 o potulných cikánech stále platil.

52 Odchod do Čech

Romové přicházeli do českých zemí po roce 1945 převážně z venkovských oblastí Slovenska, navíc z izolovaných romských osad. Směřovali za prací a lepším bydlením do průmyslových měst a do pohraničí, kde byli zaměstnáváni v zemědělství a v průmyslu.

Přesuny Romů, které začaly v prvních letech po válce a pokračovaly i v následujících desetiletích, byly migrací dobrovolnou, zpočátku podněcovanou českými náboráři z průmyslových podniků v rámci hledání nových pracovních sil. Během let 1945–1947 tak přišlo do českých zemí patnáct tisíc Romů. Nejpočetnější romské osídlení vzniklo na Karlovarsku, Mostecku, Kladensku, Ústecku, Liberecku a na Ostravsku. Po příchodu do českých a moravských měst nahradili slovenští Romové tradiční řemesla především prací v průmyslu a na stavbách.

53 Po nástupu komunistického režimu

Po uchopení moci komunisty v roce 1948 se začaly připravovat podmínky pro státem řízenou asimilaci Romů. Romové byli označeni za sociální skupinu se zaostalým způsobem života. V první fázi se proto kladl důraz zejména na zlepšení materiálních podmínek jejich života. V roce 1950 došlo k formálnímu zrovnoprávnění Romů - byl zrušen zákon z roku 1927 o potulných cikánech. V některých romských osadách na Slovensku se začaly budovat cesty, studny a byla zahájena elektrifikace. Oficiální politikou byla koncepce tzv. kulturně-výchovné práce s „občany cikánského původu“.

54 Zákon o zákazu kočování

V dubnu 1958 vydal ústřední výbor KSČ usnesení „O práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR“. Politické vedení tehdejší totalitní společnosti tím rozhodlo o nastoupení cesty tvrdé asimilace v důsledku „dosavadního neuspokojivého řešení cikánské otázky“. Asimilace – usilovala o splynutí Romů s majoritou – bez jakékoliv stopy po předchozím odlišném etniku. Na základě usnesení byl připraven Zákon č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob. Počátkem roku 1959 byl proveden soupis tzv. kočujících a polokočujících osob, po němž následovalo násilné usazení. Olašští kočovní Romové byli přinuceni zůstat v místě soupisu. Další pohyb jim byl znemožněn násilným odmontováním kol jejich vozů a nařízeným výkupem jejich koní. Na některých místech byli takto usazení Romové dočasně nastěhováni do vyřazených železničních vagonů.

55 Státem řízená asimilace

V letech 1959-1965 byla státními orgány stanovená koncepce asimilace „cikánského obyvatelstva“, jejímž cílem bylo odstranění „sociální zaostalosti cikánů“, jejich převýchova a následné splynutí s většinovou populací. Překážkou k dosažení tohoto cíle pak byla etno-kulturní specifika Romů: romský jazyk, kultura, hodnoty, tradice, které byly považovány za hlavní zdroj zaostalosti. Při národních výborech vznikly komise, které měly řešit tzv. cikánskou otázku. Prakticky se zaměřovaly na oblast zaměstnání, bydlení, školního vzdělání dětí a odstranění negramotnosti dospělých. Komunistická asimilace zasadila romskému společenství tvrdou ránu. Postupně likvidovala romskou pospolitost zevnitř – útokem na staleté pilíře jejich kultury.

56 Rozptyl nežádoucích romských soustředění

Na základě vládního usnesení z roku 1965 se stalo pro státní politiku hlavním úkolem rušení tzv. zaostalých osad na Slovensku a tzv. rozptyl nežádoucích cikánských soustředění.

Romové z vytipovaných míst, zejména ze slovenských romských osad, měli být přesídleni do materiálně lepších podmínek v předem určených místech Čech a Moravy tak, aby se v některých lokalitách snížila jejich koncentrace. Celý program byl prováděn bez ohledu na tradiční rodové vazby, což mělo na romské společenství nedozírný dopad. Definitivně tak došlo k násilnému rozvrácení příbuzenských pospolitostí, Romové byli vytrženi z existenčního modelu široké rodiny, který jim byl do té doby vlastní a v němž měl každý z nich svoje pevné nezaměnitelné místo.

57 Svaz Cikánů-Romů

V souvislosti s obrodným procesem ve společnosti byla po roce 1968 otevřena cesta ke vzniku první romské organizace u nás. V roce 1969 byl založen Svaz Cikánů-Romů, který v době své činnosti přispěl především k rozvoji romské kultury a sportu, ale podílel se na i na řešení všech otázek spjatých s životem Romů. Svaz Cikánů-Romů v českých zemích a Zváz Cigánov-Rómov na Slovensku se stal partnerskou organizací státních institucí a zapojil se také do mezinárodního romského hnutí. Po nátlaku stranických orgánů byl však v roce 1973 zrušen.

58 Mezinárodní romské hnutí

Základ pro ustavení Mezinárodní romské unie vznikl na prvním světovém kongresu Romů v Orpingtonu u Londýna v roce 1971, mj. za přítomnosti některých představitelů Svazu Cikánů-Romů Československa. Mezi požadavky sjezdu patřila mj. výzva k užívání termínu Rom namísto Cikán. Byla zde přijata romská vlajka a hymna. Na památku prvního kongresu byl jeden z jeho jednacích dnů – 8. duben – později zvolen jako Světový den Romů. V roce 1979 se Mezinárodní romská unie stala součástí Organizace spojených národů. Na pátém kongresu organizace roku 2000 v Praze byla vznesena také Deklarace romského národa. Nyní si můžete poslechnout romskou hymnu.

59 Období 1969 – 1989

Od konce 60. let 20. století nahradila neúspěšné asimilační postupy koncepce tzv. společenské integrace. Na počátku 70. let ovlivnila částečně státní politiku činnost Svazu Cikánů-Romů. Roku 1970 vznikla v Československu Komise vlády pro otázky občanů cikánského původu, která byla až do roku 1988 hlavním koordinátorem řešení tzv. cikánské otázky. Od 70. let 20. století a zejména v druhé polovině let osmdesátých stát využíval lékařskou metodu sterilizace žen k zastavení demografického růstu romské populace. Do poloviny 80. let 20. století byli Romové považováni jen za sociálně zaostalou skupinu obyvatel. Poté začaly sílit snahy o uznání etnické identity, změnu tehdejšího označení „Cikán“ za vlastní označení „Rom“, rozvoj kultury a umožnění užívání romštiny vedle jazyka českého či slovenského.

60 Po listopadu 1989

V listopadu 1989 dochází v Československu ke změně politických poměrů. Romové začali být považováni za skutečnou národnostní menšinu se všemi právy. Do parlamentu se na kandidátkách Občanského fóra dostali také romští poslanci. Od počátku 90. let 20. století došlo k založení mnoha politických i kulturních romských organizací. Objevila se romská periodika. Byly pořádány nejrůznější romské kulturní a společenské akce. Velká část Romů se po prvotním nadšení začala potýkat s významnými sociálními problémy, od roku 1991 zejména s prudkým nárůstem nezaměstnanosti, netolerancí a rasismem.

61 Rozpad Československa

Po rozdělení jednotného československého státu byl přijat zákon o občanství České republiky. Nepřímo diskriminoval Romy žijící v České republice, kteří se narodili na Slovensku a nebyli trestně bezúhonní. Samotná nutnost žádat o občanství, bez ohledu na dobu pobytu, se stala diskriminačním faktorem ve vztahu k Romům. Teprve po tlaku romských iniciativ a organizací pro lidská práva byly podmínky pro získání občanství České republiky zmírněny.

62 Film

Romský film můžeme rozdělit na dva základní typy. První z nich jsou filmy, v nichž Romové vystupují. Jako vedlejší postavy se objevují v kinematografii již od jejich počátků. Během 70. a 80. let 20. století pak stále častěji přibývají snímky, které se kompletně odehrávají v romském prostředí a zabývají se jeho problematikou. Druhým typem je romský autorský film. Po roce 2000 konečně narůstá množství romských režisérů, dlouhou dobu zastupovaných pouze výjimkou Tonyho Gatlifa.

63 Divadlo

Nejstarší romské divadlo vzniklo již před 2. světovou válkou. Po roce 1945 zaznamenáváme vznik profesionálních, poloprofesionálních a zejména ochotnických divadelních spolků. Romové v nich působili jako jednotlivci, ale vznikala i uskupení čistě romská. Podstata divadla – výpověď o životě prostřednictvím pohybu, hudby, písní a slov – je Romům vlastní. V minulosti se Romové často scházeli k pravidelným vyprávěcím sešlostem, které měly prvky divadelního představení.

64 Tanec

Tanec je neodlučitelnou součástí tradiční kultury Romů. Vždy šlo o projev velmi emotivní, pro obyvatele evropských zemí měl nádech exotiky. Rytmus tance je zdůrazňován jednoduchými nástroji (tamburína, bubínek, kastaněty), kovovými ozdobami umístěnými na těle tanečnice, vytleskáváním, luskáním prstů apod. Styl tance i doprovodné nástroje často ovlivnila kultura majoritní společnosti. Prolínáním kulturních vlivů okolního obyvatelstva s romskou tradicí vznikl světově známý taneční, pěvecký a hudební styl flamenco. V 15. století přišli do španělské Andalusie Romové a jejich písně se smísily s místní lidovou hudbou. Flamenco má tak kořeny v arabské, židovské a snad i byzantské kultuře. Zpěváci, hudebníci a tanečníci flamenca vyjadřují základní pocity: radost, smutek, lásku a nenávisť, naději, žárlivost a strach. Hudebníci a tanečníci se navzájem povzbuzují k vyššímu emocionálnímu prožití. Od 19. století je doprovodným nástrojem kytara.

65 Vliv Romů na majoritu, inspirace romskou kulturou

Romové znamenali pro své okolí vždy někoho, kdo se vymykal zaběhlým zvyklostem. Postupem času se u majoritního obyvatelstva objevily určité stereotypy ve vnímání Romů. Romské ženy byly považovány za exotické a krásné, ale v lásce nestálé. Byla jim přisuzovaná čarovná moc spojená s věštěním z ruky či z karet. Oděné byly v červené či pestrobarevné květované sukni zdobené penízky, trásněmi či květinovým vzorem. Halenka byla s velkým výstřihem a odhalující ramena. Vlasy měly dlouhé, černé a nepoddajné. Významnou roli hraje i reflexe hudebního nadání. Žena je představována s tamburínou v ruce, muž jako vynikající houslista s náušnicí v uchu. Vždy je zdůrazňována nespoutanost, nestálost a svoboda spojená s kočovným životem, tajemství a určité nebezpečí vycházející ze způsobu obživy, se životem za hranicí zákona.

Všechny tyto pocity se od dob romantismu snažili vyjádřit umělci ve svých dílech. Ať už se jednalo o módu, divadlo, film, literaturu, hudbu nebo výtvarné umění. Díky uměleckým dílům jsou dnes nejznámějšími „cikánkami“ Esmeralda či Carmen.

66 Loutky

Loutky a loutkové divadlo bylo dříve určeno širokému publiku a témata her tomu zcela odpovídala. Náměty her doznaly po roce 1945 značné změny. Téměř výhradně se dnes jedná o pohádky nebo příběhy pro děti. Loutky, ať už marionety či prostí maňásci, jsou dnes běžně dostupné jako suvenýry či doklady lidové tvořivosti.

Loutka cikánky musí být dobře poznatelná na první pohled. Nechybí červená barva, pestré květy a ozdoby ve formě zlatých penízků.

67 Romská hudba v zahraničí

Nelze mluvit o jednotné hudební kultuře všech Romů. Z pohledu geografické kategorizace můžeme mluvit o hudbě evropských a mimoevropských komunit. V rámci Evropy rozeznáváme čtyři základní oblasti: hudební větve španělskou, ruskou, balkánskou a větve maďarskou – území středovýchodní Evropy. Svou specifickou tvořivostí dali Romové vzniknout příznačným hudebním žánrům. Mezi nejvýznamnější patří flamenco, tradice maďarských cikánských muzik nebo tzv. gypsy jazz. Stejně jako na našem území, tak i v zahraničí nastává po roce 1945 změna v hudebním a písňovém projevu Romů. Vedle tradičního hudebního folkloru se hudba Romů postupně transformuje mimo jiné do podoby ethno a world music. Fenomémem zejména konce 20. století se stává balkánská dechovka.

68 Romská hudba na území Československa

Hudební folklor usedlých slovenských Romů je částečně ovlivněn lidovou hudbou slovenskou a maďarskou. Usedlí Romové byli vždy otevřeni majoritní společnosti, nebáli se přijímat její kulturní specifika a poté je také zpětně ovlivňovat. Z hlediska klasifikace romských písní rozlišujeme dva základní okruhy: tzv. phurikane giľa (staré písně, staré zpěvy) a neve giľa (nové písně). Phurikane giľa tvoří vrstvu starých tradičních romských písní. Neve giľa vznikají od 50. let 20. století, kdy Romové vstřebávají vlivy nových hudebních směrů, pocházejících zejména z anglo-americké kultury. Setkáváme se také s žánrovým označením "rom-pop".

Hudební folklor olašských Romů je naproti tomu ovlivněn rumunskou Transylvánií, kde tato část romského etnika dlouhodobě pobývala. Vůči majoritní společnosti byli olašští Romové vždy uzavřenější, nepřijímali okolní vlivy a své tradice a hudební folklor si daleko více chránili. Pěvecký projev doprovázejí luskáním prstů, tleskáním, dupáním, hrdelními zvuky apod.

69 Řemesla

S nástupem industrializace i tlaku na romskou kulturu v 50.–70. letech 20. století dochází k úpadku nebo zániku většiny romských tradičních řemesel. Tradiční způsoby obživy a řemesla se zachovaly především na Slovensku. Do Čech a na Moravu mířili Romové ze Slovenska bez jakýchkoliv materiálních prostředků za nekvalifikovanou práci. Některá řemesla zcela vymizela, začala využívat jiné materiály nebo se transformovala do uměleckých forem. V Čechách byli jako nekvalifikované pracovní síly zaměstnáváni především romští muži. Ženy – velmi často z důvodu velkého počtu dětí – byly v domácnosti, popřípadě pracovaly jen na krátký úvazek jako uklízečky, metařky apod.

70 Oděv a šperk

Po 2. světové válce nastala významná změna v oblasti odívání. Oděv se celkově zkvalitnil, začal se projevovat vliv konfekce. Díky pravidelnému přísunu financí se romský oděv vyrovnává požadavkům, představám a možnostem majority. Přesto můžeme i v druhé polovině 20. století vyznat stereotypy v odívání a celkovém vzhledu.

Osobitý oděv si do 2. poloviny 20. století uchovali jenom olašští Romové. Především ženy dodnes dodržují přísná pravidla v odívání – nenosí kalhoty ani krátké sukně, udržují si dlouhé vlasy, líčit se mohou pouze vdané ženy. Většina olašských mužů nosí dodnes výrazné, někdy až honosné oblečení. Pro olašské Romy je stále typická záliba ve zlatě a špercích, kterými demonstrují svoje bohatství a vlastní schopnosti. Věří také, že zlato je uchrání od nemoci.

71 Výroční zvyky

Oslava vánočních svátků je spojena s očistou. Vnější očistu představuje úklid domu, vnitřní pak vzájemné odpuštění. Chudé poměry rodin nedovolovaly nadělování dárků. Proto se např. mikulášská nadílka či vánoční dárky mezi Romy rozšířily až v posledních desetiletích 20. století. Na Štědrý den až do večera drží dospělí celodenní půst. Romové mají svá oblíbená vánoční jídla jako buchtičky sypané mákem, polité mlékem – bobalki, fazole se švestkami, šátečky plněné vařenými bramborami nebo zelím – pišota či makové nebo tvarohové záviny, šinga. Na vánoční tabuli nesmí chybět chléb a sůl, aby bylo po celý rok co jíst, česnek, aby byli všichni po celý rok zdraví, hrách nebo čočka, které přinesou do domu peníze, a med nebo něco sladkého, aby k sobě navzájem byli v rodině dobří a milí.

Romští hudebníci obcházel s hraním a koledováním celou vesnici. Sedláci věřili, že pokud by jejich stavení Romové vynechali, nebudou mít v příštím roce štěstí.

Velikonoce jsou úzce spjaty s křesťanstvím, jejich oslava v dnešní formě však nemá dlouhou tradici. Oslavu Velikonoc především u slovenských Romů v osadách doprovázely ještě v poválečném období některé specifické zvyky, např. zdobení domků zelenými ratolestmi. Romské rodiny se o Velikonocích vzájemně navštěvují a scházejí u společné rodinné hostiny.

V zemích bývalé Jugoslávie slaví Romové, kteří vyznávají pravoslaví i islám, svátek svatého Jiří – Hederlezi. Romové jej převzali od majoritního obyvatelstva. Začíná v noci z 5. na 6. května a trvá několik dní. Je to svátek jara, obrody, konce zimy a počátku období hojnosti. Romové na den Svatého Jiří zabíjejí ovce, zdobí své domy vrbovými ratolestmi, konají očištné koupele, ženy si v polích stříhají konce vlasů, a rozhazují je po poli, aby bylo pole tak silné a úrodné, jak bujné jsou vlasy romských žen.

72 Svatba, křtiny, úmrtí

Tradiční romský svatební obřad v poválečném období postupně vymizel a na jeho místo se dostal klasický úřední sňatek. Zvýšil se počet interetnických a meziskupinových sňatků a soužití, která byla do té doby nepřipustná či naprosto ojedinělá. Výběr partnera u Romů dříve náležel rodičům nebo jiným příbuzným. Ceněnými a žádanými vlastnostmi byla u muže pracovitost a zdrženlivost od alkoholu, u ženy pak poctivost, pracovitost, čistota, příslušnost k dobré rodině a k celkovému postavení rodiny v rámci komunity. V současnosti již rodiče z řad usedlých Romů svým dětem partnery neurčují. U olašských Romů je na výběr celoživotního partnera kladen dodnes velký důraz. Dívce určuje partnera zpravidla její otec. Nevěsty se u olašských Romů kupují.

Křtiny jsou u Romů považovány za důležitý obřad a významný rodinný svátek. Dítě ke křtu doprovázeli kmotři. Usedlí Romové je často vyhledávali mezi neromskými obyvateli z okolí. Kmotr a kmotra hráli důležitou roli i po křtinách. Kmotr se stal patronem rodiny a v dobách nedostatku nad ní držel svoji ochrannou ruku. Romové věří, že nepokřtěnému dítěti hrozí nebezpečí ze strany nečistých sil. Do doby, než proběhnou křtiny, proto dítě za pomoci ochranných předmětů chrání před zlými silami, uhranutím apod.

Konec života u Romů provází specifické zvyky. V den úmrtí se sejde široké příbuzenstvo a až do dne pohřbu bdí – vartují u mrtvého. Během vartování se vzpomíná na zemřelého. Romové věří, že až do pohřbu je nebožtíkova duše přítomna v jeho těle. V domě zemřelého se nesmí jíst, nejbližší rodina drží po celou dobu půst, mohou pít pouze vodu.

Romské pohřby jsou velké, účast na nich je pro široké příbuzenstvo závazná. Jsou doprovázeny hudbou a zpěvem. Svým zemřelým příbuzným prokazují úctu i po smrti.

73 Bydlení

Pro skupinu olašských Romů byl až do roku 1959 stále převažující kočovný způsob života se stany, vozy a maringotkami. Usedlí Romové na Slovensku žili obvykle v tzv. cikánských osadách. Převažujícím typem obydlí byly polozemnice nebo jiná vlastnoručně postavená přístřeší a jednoduché jednoprostorové domky – chatrče či koliby. Právě z těchto lokalit Romové odcházeli do českých a moravských měst a obcí. Společné prostranství osady bylo využíváno k různým účelům – vařilo se zde, pracovalo, společně se zde žilo, setkávalo.

74 Víra

Romové věří v Boha, kromě jeho všemohoucnosti však připouštějí také existenci vyšších sil, které mohou ovlivňovat lidský osud a zasahovat do života. Romové jsou přesvědčeni o existenci duchů zemřelých osob, kteří se z různých důvodů vrací mezi živé. Součástí vybavení romské domácnosti bývá často tzv. svatý kout. Jde o domácí oltář vyzdobený obrázky a soškami svatých, fotografiemi zemřelých nebo vzdálených příbuzných a snímky významných rodinných událostí.

Od 19. století se v Les Saintes-Maries-de-la-Mer na jihu Francie konají ve dnech 24.–25. května poutě ke Kali Sáře, kterou Romové považují za svatou. V předvečer hlavního dne poutníci sochu zdobí, oblékají, přinášejí dary a uctívají ji. Po církevní ceremonii vynášejí čtyři romští muži ozdobenou sochu svaté Sáry na nosítkách směrem k blízkému moři. Procesí prochází ulicemi města a je doprovázeno několika jezdci na bílých koních. Na břehu ponoří sochu částečně do mořských vln jako symbol jejího návratu do moře, odkud k nim podle legendy přišla.

75 Výtvarné umění

Výtvarný prvek zkrášlující prostředí i předměty denní potřeby měl v romské komunitě své místo od nepaměti. Od počátku 90. let 20. století prodělala výtvarná tvorba Romů zejména u nás, ale také v dalších zemích bývalého komunistického bloku, nebývalý rozmach. Objevuje se postupně celá řada romských autorů, kteří se bez předchozího vzdělání věnují výtvarné tvorbě. Absence odborného vzdělání, ale i nedostatek finančních prostředků daly vzniknout originálním výtvarným technikám. Romská amatérská výtvarná tvorba nepředstavuje dnes již jen lidové umění, ve kterém má své základy, ale je velmi různorodá a přerůstá až ke snaze o vyjádření niterných pocitů formou nekonkrétní – abstraktní malby. V současné době se romská výtvarná scéna více profesionalizuje a obohacuje o akademicky vzdělané autory.

76 Skupiny Romů v ČR

Mezi základní skupiny Romů v Československu po druhé světové válce patřily následující skupiny: nejpočetnější tzv. slovenští Romové, žijící usedle po několik století na území Slovenska, tradičně usedlí tzv. maďarští Romové především na jižním Slovensku, početně malé skupiny tzv. českých a moravských Romů, kteří přežili nacistickou genocidu, malá skupina německých Romů zvaných Sinti, žijící až do násilného usazení kočovně. Poslední skupinou byli tzv. olašští Romové, kteří přišli po polovině 19. století z rumunského Valašska a na našem území kočovali až do roku 1959.

Uvedené rozdělení Romů na subetnické skupiny také odpovídá různým dialektům romského jazyka, kterými se Romové dorozumívají. Romský jazyk a jeho gramatika je předmětem řady jazykových knih. V průběhu XX. století dochází ke zrození romsky psané literatury, vycházejí také romská periodika.

6. sál

77 Mediální obraz Romů

Expozici Příběh Romů uzavírá mediální reflexe situace Romů. Místnost je polepena přísně vybranými články z novin a periodik. Ke každému z prezentovaných roků v rozmezí let 1989–2005 je vybráno jen několik zásadních článků-témat, která v souvislosti s Romy hýbala tehdy veřejným míněním. Pohyblivé panely vyzdvihují některé palcové titulky z tisku či aktuální hesla daných let.

Instalace nechce hodnotit nedávnou minulost, ale umožňuje nahlédnout do proměnlivé a nestabilní situace v České republice po roce 1989. Ihned po vypuknutí sametové revoluce, která v Československu v roce 1989 svrhla komunismus, se Romové zapojili do revolučního hnutí. Euforie spojená s nabytí svobodou krátce po převratu spojila Romy s celou společností, to však trvalo jen krátce. Změna systému a přechod k tržnímu hospodářství brzy vyjevil velké rozpory. Značná část Romů se od 90. let potýká se značnými sociálními problémy, nezaměstnaností a rasismem. Klíčová je neúspěšnost romských dětí v českém vzdělávacím systému, na což v dalším životě navazuje celý sled neúspěchů. Izolace v sociálně vyloučených lokalitách, v nichž u nás žije více než 80 % všech Romů, tento neúspěch jen podtrhuje a dále prohlubuje. Přitom radikalizace veřejnosti proti Romům každým rokem narůstá. Nezasahuje už jen ultrapravicové síly, ale i běžnou veřejnost.

Muzeum romské kultury se snaží poskytováním informací veřejnosti a představováním historie a kultury Romů toto společenské nastavení změnit. Muzeum bylo založeno jako občanské sdružení v roce 1991 z iniciativy samotných Romů. Po letitém úsilí zakladatelů se v roce 2005 podařilo zařadit muzeum mezi státní příspěvkové organizace. Spadá pod Ministerstvo kultury a jeho odbor muzeí a galerií. Smyslem muzea je především sbírkotvorná, dokumentační a výzkumná činnost, která usiluje o záchranu dokladů duchovní i materiální kultury Romů.

Líbila se vám expozice? Ohodnoťte váš zážitek. Max. 2 minuty.

Děkujeme.

Muzeum romské kultury

státní příspěvková organizace

Bratislavská 67, 602 00 Brno

+420 775 407 065

media@rommuz.cz

Zůstaňme v kontaktu:

eshop-rommuz.cz

rommuz.cz